

Budapest középkori múltjával kapcsolatban idézzük fel előbb a táj legrégebbi írott emlékeit. A főváros múltjának régi búvárait követjük, ha első írott forrásként Anonymusnak, (valamilyik) Béla királyunk névtelen jegyzőjének „A magyarok viselt dolgairól” szóló művét lapozzuk fel. Ma úgy vélik: Anonymus III. Béla királynak volt a jegyzője. Eszerint művét 1180 és 1200 között írta. Ami Anonymus krónikájának Nagy-Budapest térségével kapcsolatos emlék-anyagát illeti, annyira archaikus, régies az, hogy Anonymus mester bizvást „elmenne” II. Béla király korára (1131—1141) is. Bármint álljon is a dolog, s Anonymus akár II., akár III. Béla királynak nótáriusa volt, frászművének kelte és a honfoglalás között mindenképpen eltelt 250 esztendő, ha ugyan nem 300. Így azután természetes, hogy régibb eseményekről írva is, nem egyszer saját korának viszonyait tükrözi. Műve így is kincseshánya. Temérdek szájhagyományt feljegyez. Természetes, hogy adatait más írott, okleveles, krónikás emlékekkel s azokat régészetiakkal kell ellenőrizni.

Néhány megemlékezése arról a tájról, amelyet ma Nagy-Budapestnek nevezünk, szófukarsága ellenére is, értékes. És ne felejtsük el, hogy az ő korában — a XII. században — még nem Óbuda és Pest az országban székvárosa, hanem Székesfehérvár és Esztergom. És Buda várának ekkor még híre-hamva sincs! Jó ötven, vagy száz esz-

Kunsüveges férfifej egy középkori cserépedényen. Vármúzeum, Budai lelet (Lőrinczy György felvételei)

tendővel később, az 1241/42. évi tatárjárás után alapítja csak Budát IV. Béla király. Mégis, induljunk el most Anonymus néhány szórványos nagy-budapesti adatából.

A krónikás úgy írja, hogy az — Árpád vezér ősének tartott — Attila hun király († 453) építtette fel s erősítette meg a *hévizek felett* fekvő (Aquincum) városát; amelyet magyarul *Buda várának*, németül *Etzilburgnak*, vagyis *Attila városának* neveznek.

Hosszasan írja le Csepel szigetét. Itt maga Árpád fejedelem veti meg a fejedelmi szállítás alapját. Ide telepíti — Anonymus szerint — méneseit is. Maga a sziget a honfog-

Város az időben XII.

Zolnay László

A Névtelen jegyző nyomában...

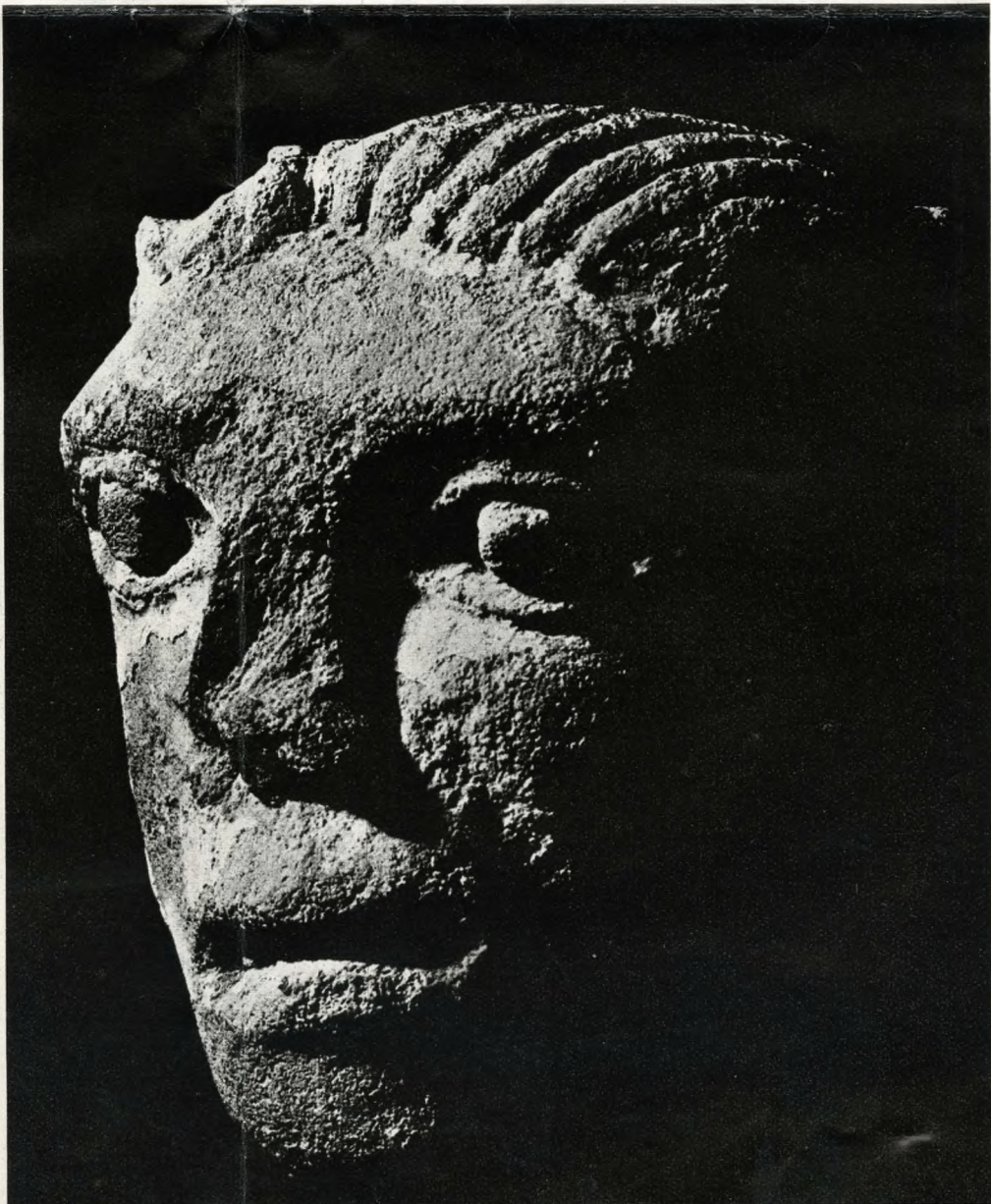
laló fejedelem Csepel nevű lovászmesteréről nyerte nevét.

A Névtelen jegyző nagy jelentőséget tulajdonít *Megyer* révének. Itt kél át a Dunán a hét vezér népe. Megszállják a *Felhévízig* terjedő — jobb parti — *Attila városát* (vagyis Aquincumot). És e városban azután — s most Anonymus szinte népi narrációba vág át — Attila palotájában, sípoknak, doboknak, vonóshangszereknek muzsikájára, jöklátoroknak édesen zengedező énekeit hallgatva, affajta hét országra szóló, három hétig tartó vigalmat, holmi „magnum aludmas”-t csaptak. Úgy írja: az urak arany, az egyszerűbb népek ezüst kupákból ittak. Alkalmasint még az ebek is bort vedeltek. A sereg harcosai méneik hátán lándzsát

törtek, az ifjak pedig íjaikkal s nyilaikkal versengtek vala. Itt, Attila városában ünnepték meg a honfoglalást. Azt, hogy „Isten a környező országoknak minden javát az ő kezükbe adta.” Megemlíti a Névtelen, hogy ekkor adta Árpád Kendének, Korzán atyjának az Attila városától a *Száz-hegyig* (Óbudától *Százhalombattáig*) és *Diódig* terjedő területet s egy várat, e jószág őrizetére. Hozzáteszi: Korzán várat most is így nevezik.

Ezek után arról is megemlékezik Anonymus, hogy „az Úr megtestesülésének 907. évében költözött el Árpád fejedelem és tisztességesen eltemettetett annak a kis — Attila városába kőmederben alá ömlő — pataknak forrásánál, ahol a magyarok, meg-

Férfifej-torzó a buda-csuti kolostorból. Vármúzeum

keresztelkedésük után a Szűz Máriának szentelt *Fehéregyházát* építették fel.”

Ezeken kívül már csak egyetlen — Nagy-Budapesttel kapcsolatos — helytörténeti adata emlékeztet. *Taksony* vezér — mondja — Bulgáriából nagy tömegben érkező főembereket fogadott be. Ezeket az izmaelita (mohamedán) vallású bulgárokat *Bylla* és *Bocsu* nevű vezéreikkel egyetemben Pest városában telepítette le.

Így tehát *Anonymus* topográfiai nyilával, helyrajzi gombostűivel valósággal körülöleldözi a mai főváros területét. S most nézzük sorra: hol a realitás — mai történész, régész szemével nézve — *Anonymus* helyenként népmesei naivitású elbeszéléseinek mélyén?

Attila városa, *Krimhilda* feredője a középkori Óbudán

Ami *Aquincumnak*, a későbbi Óbuda városának *Attila* hun király fővárosával való azonosságát illeti, e legendának történeti

alapja nincs. Ám — a történész szemében — *maga a monda is történeti tény*. Ilyen monda tehát *Aquincumnak*, Óbudának *Attila* király székhelyével való azonosítása. De ilyen magának az Árpádok házának a hun királytól, a magyaroknak (székelyeknek) a hunoktól való eredeztetési mondája is. Ez a történeti hun-monda és Óbudának *Attila* városaként való becsülete annyira tetszetős (tév-) eszméje a középkornak, hogy Óbudát még 1189-ben is *Urbs Adtile* névvel illetik, latinul. Német neve pedig a XVI. századig, a mohácsi vészig: *Etzilburg*, vagyis *Attila* városa. *Etzilburgnak* nevezi Óbudát az 1200 táján papírra — illetve pergamenre — vetett *Niebelung-ének* is. Ez a német nemzeti éposz *Óbudát*, *Etzilburgot* teszi meg *Attila* és *Krimhilda* drámája színhelyének. *Attila* udvarát leíró részei nyilvánvalóan a román kori, XII. századi Óbudára vonatkoznak.

És még különösebb dolog — a legendának testet-öltése —: a XIV. században Óbudának (*Etzilburgnak*) egyik forrását

Krimhilda-feredőjének mondja egy oklevél.

Ez jól mutatja: az udvari költészet s a klostori kompiláció monda-képző ereje a királyi udvartól a népig áthatja a régi világot. A tegnapi legenda holnapra már helynév! Meri az percig sem kérdés: amennyire *Aquincum* nem *Attila* fővárosa volt, hanem a pannoniai rómaiaké, úgy *Krimhilda* habteste sem fehéredett soha ettől az óbudai *Krimhilda-feredőtől!*

Óbuda — és ezt már nem *Anonymus* meséi, hanem a régészet egyértelmű emlékei mutatják — a XI. század elejétől fogva centrális szerepű városunk volt. Ma sem tudjuk, hol állt I. István, László és III. Béla király óbudai palotája. Azt azonban, hogy e helyütt királyi szálláshely volt, 1189-ből német krónikák bizonyítják. De ezt mutatja a XI. században — mint régenge mondták: a szentkirályok korában — az óbudai Szent Péter prépostság alapítása is. Ennek a Szent István, vagy Péter király alapította monostornak köveit az akkori Magyarország királyi kőfaragó-műhelyének mesterei faragták. Prépostjai közül nem egy esztergomi érsek, nem egy királyi kancellár került ki. A prépostság bírói széke előtt tüzesvas próbákat is tartottak; a XIII. század elejétől fogva pedig ún. hiteles hely volt. A királyi kastélyt a budai vár XIII. századi megalapítása után a királynék kapták. Maga Óbuda város olyannyira a káptalan földesúri városává vált, hogy ott még a királynak is *Burgrechtet* — „helypénzt” — kellett fizetnie kastélyáért (1354), Óbuda, mint mezőváros, a káptalan kezén, meglehetősen elsorvadt.

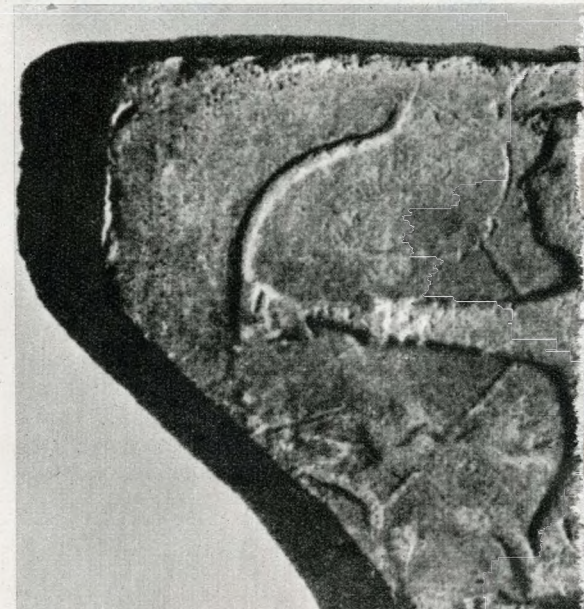
Az óbudai káptalan — amely e városkában jó ideig a királyok társbérloje volt — a XII. századra, sok más egyéb java mellett megszerezte a Dunának (a Szentendrei szigettől Csepel szigetéig terjedő) teljes vízjogát is. Utóbb, a XIII. század derekától ugyanez a káptalan egyre ellenségesebb érzülettel szemlélte a térség új csillagát, az új Budát, az épülő székvárost.

Felhévíz, Csepel, Megyer

A XII. századi *Anonymus* krónika — „*Attila* városának” déli szomszédjaként — ismételen megemlékezik a meleg forrásokról. *Felhévíz* ez! Ez a középkori helynevünk

Magyar lovas íjász alakja, *Lodomér* mester esztergomi érsek margitszigeti házából (XIII. sz.)

Padlótégla a nyéki vadászkastélyból, sólyom alakjával (XIV. sz.)

a mai Lukács és Császár fürdő forráscsoportjának környékére vonatkozik.

Felhévizet — amely a nagyjából a Margit-híd nyomvonalával egyező felhévíz-jenei révén jobb parti hídfője volt — I., vagy II. Géza király tette vásáros helyé. Gézavásárának is nevezték. Még nagyobb jelentőségre emelkedett a XII. század második felében. Ekkor II. Géza király a kereszties lovagrendnek magyarországi főkolostorát telepítette Felhévízre. A lovagok — akik itt pompás kolostort, templomot és kórházat építettek — rendszeres hajóforgalmat tartottak fenn budafelhévízi és esztergomi kolostoraik között. Ám a keresztiesek nem csak a szent sír védelmével és betegápolással foglalkoztak! Mivel évi adójukat az Akkonban székelő nagymestereknek készpénzben rótták le, korai pénzügyleteinkben is szerepük volt. Feltételezik, hogy a Duna bal partján az ő tulajdonukban állt — a nevüket őrző — Rákos-Keresztúr. Felhévízi kolostoruk a XIII. századtól szintén hiteles hely. Itt mondják tollba jogügyleteiket, meghagyásaikat írástudók és írástudatlanok; a hiteles hely mintegy a közjegyzői intézmény előde. Az óbudai káptalan a XI., Felhévíz a XII. századtól kezdve iskolát is tart fenn. Az egyik felhévízi kis iskolás balesetéről a Szent Margit csodáinak kinyomozására ideküldött bizottság is megemlékezik, 1276-ban. Felhévízen találjuk a nyomát Buda legrégibb kórházának is.

Régészetileg-történetileg egyaránt hitelesek Anonymusnak Csepel szigetével kapcsolatos feljegyzései is. Tudjuk, hogy már az Árpád-házi királyok korában a szigeten két királyi kúria — nyaraló-palota, vadász-kastély — is állt. Az egyiknek romjai a sziget északi csúcsán az újkorban semmisültek meg. A másikat Ráckeve környékén emlegetik az oklevelek. Maga a „nagysziget” külön csepeli ispán keze alatt élt. Itt tanýáztak a királyi ménesek, míg maga a sziget a középkoron át — jószerevével — egyetlen nagy királyi vadaskert volt. A szigetnek és környékének helynevei pedig — *Tass, Taksony, Solt, a jobb parti Jutas* — valamenynyien Árpád vezér szűkebb családja tagjainak személynevei! Fővárosunk déli határára, mint kalendáriumban a névnapok, úgy sorakoznak — helynevek formájában — az Árpád-ház ezer-ezerszáz esztendő előtti családtagjainak személynevei. E „beszélő

helyneveknek” nyomán a régészet feladata szóra bírni Tass, Taksony, Solt, Jutas néma földjét!

De megállják helyüket a Névtelen jegyzőnek a két Megyerről mondott szavai is. A falu, illetve a bal és jobb parti két falu, a magyarság vezető törzsének Megyer nevét viseli. Közülük a jobb partit — a mai Békásmegyert —, 1135-ből már oklevél is említi. (A Hont Pázmány nemzetségből származó Lampért ispán és annak az Árpádok királyi házából származó felesége gazdagítja ekkor megyeri javakkal az általuk alapított bozóki monostort).

Az Anonymus-említette *Pest város*, iszmaelita, vagyis mohamedán vallású, bolgár lakóival egyetemben: történeti realitás. Ez a — magyar szóval böszörménynek nevezett — kereskedéssel és pénzügyekkel foglalkozó nemzetiség nem csak Pest városát, hanem az országnak számos vidékét is lakta. 1150 körül három esztendőt töltött körükben Abu Hamid al Garnati, mór utazó és részletesen leírta életviszonyaikat. Ekkor még Pesten is dívott a rabszolga-kereskedés és a többnejűség! A magyarországi — és pesti — böszörményeket az Aranybulla korában (1222) űzték ki az országból. Utoljára akkor szerepelnek, amikor 1213-ban a Szentföldre induló II. Endre király Gertrud királynének köti le a pesti szaracének (böszörmények) évi adóját. Az Aranybulla eltiltja őket főfoglalkozásuktól, a pénzügyletektől és a pénzverő kamara bérletétől. Ekkor hagyják el otthonaikat. Az 1230-as években már német bevándorlók Pest polgárai.

1326-ban már csak egyetlen helynév őrzi a pesti bolgárok emlékét: Böszörménykút az — valahol a mai IX., Kun Béla tér körül.

Árpád sírjának legendája

Anonymusnak az a néhány szava, amelyet Árpád fejedelem eltemetésének, sírjának szentel, századokon át — máig — a kér-

dőjelnek óriáskígyójává vált. Az óbudai Fehéregyházról, amely a törökkori seregjárások idején megsemmisült, középkori okleveleknek tucatjai szólnak. Híres búcsújáró helye volt ez Budának! Kedvelte Mátyás, aki a kegyhely mellett a pálos szerzeteseket telepítette le, majd pedig II. Ulászló francia felesége, Anna királyné. Anna 1504-ben itt fohászzkodott szélütött ura meggyógyulásáért, majd pedig ebben a fehéregyházai templomban keresztelte meg Bakócz Tamás II. Lajost, akinek Anna királyné élete árán adott életet 1506-ban. A Fehéregyházára vonatkozó oklevelekből meglehetősen pontosan rekonstruálható a hajdani templom helye: a mai III. Bécsi úttól nyugatra, a Hármashatárhegy keleti oldalán volt az.

A múlt században a kutatók légiói indultak rohamra, hogy a honfoglalás ezredik évfordulójára, 1896-ra felleljék Árpád fejedelem hamvait. A legvalószínűbb helyen, a Hármashatárhegy keleti oldalán *valóban ráakadtak egy középkori templom-romra*. Ennek alaprajzát — noha azt Römer Flóris és Henszlmann Imre is látta — annyira kicsinynek, szerénynek találták, hogy mielőtt a gótikus alapok alatt az esetleges román kori alapokat megkeresték volna, egyszerűen visszatemetették.

A közvéleményt Wekerle László — lelkes kutató — több ízben is figyelmeztette: Fehéregyháza csakis ez a szerény rommaradvány lehet! Arra is rámutatott, hogy a későbbi építkezések sem félrevezetőek: hiszen Mátyás alatt a pálosok bizonyíthatóan átépítették e templomot. Mindez mit sem használt. A millennium görögtüzes romantikája nem találta elég szépnek e „menyasszonyt” s Fehéregyháza romjait irgalmatlanul eltemették. Mikor azután Garády Sándor kiváló kutatónk az 1930-as években újra keresni kezdte a visszatemetett romokat, azoknak csak hült helyét találta. Állítólag 5—6 méter vastag törmelékréteget hordtak rá az egyik óbudai téglagyár agyagbányájának kitermelése során.

Románkori magyar aquamanile jokulátorok alakjaival. Magyar Nemzeti Múzeum

